

Teorik Perspektifte Rekabet ve Kümelenme İlişkileri: Bölgesel Kalkınmaya Etkileri

The Relations between Competition and Cluster in the Theoretical Perspective: The Effects on Regional Development

Asst. Prof. Dr. Emine Demet Ekinci (Atatürk University, Turkey)

Ph.D. Candidate Tuba Şahinoğlu (Atatürk University, Turkey)

Assoc. Prof. Dr. Mine Gerni (Marmara University, Turkey)

Prof. Dr. Ömer Selçuk Emsen (Atatürk University, Turkey)

Abstract

Nowadays, it is the main target of all countries to generate information and make a technological product by commercializing the information. However, the countries are limited to developed countries. They can invest more in R&D and transmit new technologies created by their strong economic structure and sufficient human capital, to production process. Conversely, other countries can achieve their technological development as adaptation of imported technology to local conditions. Moreover, regional development has gained a new meaning to obtain regional competitiveness; no longer has regional development referred more than a plane being only an implementation of central policies aimed to reduce disparities among regions. As a result of all changes, firms have tried to integrate with the world as well as build their presence in the regional basis. However, the firms don't have any qualification and resources to follow technological innovation continuously in the increasing global competition. For this reason, it is to emerge a requirement to build a partnership among the firms sharing same geographical space and industry. In this regard, by creating clusters at both national and regional level, policymakers aim to make their firms more competitive in the global race. In this study, it is discussed competitive, its effects on regional policy, and cluster policy as a regional policy tool. The main purpose of the study is to determine the effects of cluster in the context of competition and to provide a preliminary study on what might be done for successful policy application.

1 Giriş

Günümüz dünyası; bilimsel ve teknolojik ilerlemelerin daha önceki dönemlere nazaran görülmemiş boyutlara ulaştığı, küreselleşmenin tüm dünyayı kuşattığı yeni bir dünya düzeni ile tanımlanmaktadır. İçinde bulunduğumuz uluslararası sistemi özetleyen yenedünya düzeni; ekonomik boyutta gücünü bilimden, onun yarattığı teknolojiden ve küreselleşmeden alırken, devamlılığını; yani firmadan endüstriye, şehirden ülkeye aktör kim olursa olsun ayakta kalabilme gücünü, ise bu dinamiklere en hızlı şekilde ayak uydurabilmesinden ve rekabet gücünden almaktadır.

Yeni toplumun temelinde olan bilgi, teknolojinin gittikçe artan imkânlarıyla tüm yerküreye yayılmakta, çeşitlenmekte ve sonuç olarak çoğalmaktadır. Bu dönemde diğer üretim faktörlerinin göreceli olarak önemi azalırken, bilginin önemi hem kendi hem de etkilediği süreçler ile sürekli artmakta; üretim, teknolojiye sağlanan gelişmeler sayesinde elde edilen verimlilik artışlarına dayanmaktadır. Bu nedenle günümüzde bilgi üretmek, üretilen bilgiyi ticarileştirerek teknolojik ürün haline getirmek ülkelerinin ana hedefi olmuştur. Ancak, bu hedefi başarı ile gerçekleştirebilen ülkeler maalesef gelişmiş ülkeler ile sınırlı kalmaktadır. Bu ülkeler daha fazla Ar-Ge yatırımı yapabilmekte, güçlü ekonomik yapıları ve yeterli beşeri sermayeleri ile oluşturdukları yeni teknolojileri üretim sürecine aktarabilmektedirler. Gelişmekte olan ülkeler ise teknolojik gelişmelerini ithal teknolojiyi yerel koşullara uyarlama çabalarının sonucunda elde edebilmektedirler. Bu durum ise her yeni teknolojik icatla gelişmiş ülkelerin rekabet gücünü artırmalarını ve yüksek katma değerler elde etmelerini sağlamaktadır.

Diğer taraftan küreselleşme ise özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ülkeler arasındaki ticari sınırları ortadan kaldırarak dünya ölçeğinde üretimi yaygınlaştırmıştır. Bu dönemde işletmelerin küreselleştiği, dünya çapında çok-uluslu işletmelerin yaygınlaştığı ve sayıca hızla çoğaldığı görülmektedir. Değişimin sonucunda eski ekonomik düzen değişmeye başlamış ve üretim gelişen ülkelerden değişimin hızını yakalayan belli bölgelere kaymıştır. Başta Asya ülkeleri olmak üzere birçok ülke ciddi yabancı sermaye yatırımlarını çekerek dünya üretiminde söz sahibi olmaya başlamıştır. Elbette gelişmiş ülkeler ellerinde tuttıkları bilgi gücüyle kültürel ve bilimsel liderliğini devam ettirmekte ve dünyanın en büyük çok-uluslu şirketlerine ev sahipliği yapmaktadırlar. Ancak, gelişmekte olan ülkelerin hızlı gelişimi ile küresel pazarda oligopol olma özelliklerini kaybetmeye başlamışlardır. Ayrıca küresel piyasaların eklenme sürecindeki hızlı ilerleme ile beraber kentler, metropoller ve bölgeler diğer ülkelerin kent, metropol ve bölgeleriyle de rekabet eder hale gelmiştir. Bu durum ülke içerisindeki kaynakların yeniden dağıtılmasına dayalı bir gelişme anlayışını zorunlu kılmıştır (Akpınar ve Taşçı, 2011). Küresel dünyadaki gelişmelere bağlı olarak ulus devletlerin bünyelerinde de buna benzer gelişmelerin varlığı dikkat çekmeye başlamıştır. Özellikle bölgesel kalkınma konusu rekabet gücü elde etmek için yeni bir

anlam kazanmış, artık bölgesel gelişme yalnızca bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını azaltmaya yönelik merkezi politikaların uygulandığı bir düzlemden oldukça fazlasını ifade eder hale gelmiştir.

Sonuçta gerek teknolojinin, gerekse küreselleşmenin oluşturduğu baskı ile ülke ekonomileri ve bu ekonomileri oluşturan firma ya da bölgelerin varlıklarını sürdürebilmeleri, mümkün olduğunca en hızlı şekilde değişimi yakalamalarına, bilgi üretmelerine, bu bilgiyi üretime aktarabilmelerine ve kendilerine özgü farklılıkları yaratmalarına; kısaca rekabet edebilirliklerine bağlanır hale gelmiştir.

Giderek artan küresel rekabet ortamında firmalar teknolojik yenilikleri sürekli izleyebilme, ürün ve teknoloji geliştirmek için tüm kaynaklara sahip değildir. Coğrafi olarak ortak bir mekânı paylaşan ve aynı sanayi kolunda çalışan firmalar arasında işbirliği oluşturma ihtiyacı artmaktadır (Storper, 1995; Schmitzjadvi, 1999'den aktaran Eser ve Köse, 2005). İşte bu noktada birçok ülkede politika yapıcılar, hem ulusal hem bölgesel seviyede kümelenmeler yaratmanın ve desteklemenin küresel yarışta rekabetçi olmak ve kazanan konumuna gelmek için temel bir seçenek olduğuna inanmaktadır (Keskin ve Demirgil, 2009). Şöyle ki; rekabetçi oluşum ve çatışmalar varlıklarını sürdürmeye devam ederken, aynı zamanda işbirliği ve yardımlaşma neredeyse bütün sektörlerde kabul gören bir anlayış biçimi haline gelmiştir. Birbirleriyle karşılıklı ilişki içerisinde olan endüstriler ve firmalar aynı coğrafik bölgede bir araya gelerek, birlikteliğin yarattığı sinerjik etkiden faydalanmaya çalışmaktadırlar (Eraslan vd., 2008).

Bu çalışmada rekabet, rekabetin bölgesel politikalara etkisi ve son dönemde en çok tartışılan bölgesel politika aracı olan kümelenme politikası ele alınmaktadır. İzleyen başlıklarda öncelikli olarak rekabet ve rekabet gücü kavramları ele alınarak rekabet edebilirlik için gerekli koşullar belirtilmektedir. Daha sonra kümelenme kavramı ve bölgesel kalkınma aracı olarak kümelenme politikası ele alınmaktadır. Bu doğrultuda, çalışmanın temel amacı rekabet bağlamında kümelenmenin etkilerini belirlemek ve başarılı politika uygulamaları için neler yapılabileceğine dair bir ön çalışma sunmaktır.

2 Rekabet, Rekabet Gücü ve Kazanımları

Türk Dil Kurumu'nun yaptığı tanımlamada rekabet günlük hayatta herhangi bir etkinlik alanında ayrı ayrı kişi ya da gruplar arasında sürdürülen üstün olma mücadelesidir. Bu tanım ışığında rekabet pozitif bir ayıklama aracı olarak görülebilir. Buna karşılık günlük hayatta çok sık kullandığımız ve belki de 21. yüzyılın en popüler kavramlarından olan rekabet ve onu oluşturan güçler; birçok bilimsel çalışmaya konu olmasına rağmen, üzerinde ortak bir karara varılmış genel bir tanımlamaya ve genel bir ölçüte sahip değildir. Bu durum; firma ya da ülke açısından rekabet kavramının siyasi, sosyal ve ekonomik olarak çok boyutlu olması, söz konusu boyutların gerek kendi içindeki, gerekse aralarındaki ilişkilere bağlı olarak dinamik bir yapı sergilemesine dayandırılmaktadır. Böylece vurgulanmak istenen boyuta bağlı olarak değişik rekabet ve rekabetçilik tanımlarının yapılması gerekliliği belirtilmektedir.

Rekabet, gerçekleştirenin kimliğine bağlı olarak üç farklı kategoriye ayrılmaktadır. Söz konusu kategoriler; (i) makro: ulusal ölçekte rekabet; (ii) mezo: bölgesel veya sektörel ölçekte rekabet; (iii) mikro: firma ölçeğinde rekabet.

2.1 Mikro Boyutta Rekabet Gücü

Mikro boyutta rekabet, firma ile ilgili olarak söz konusu firmanın belirli bir piyasada rekabet edebilmesi, piyasa payını artırabilmesi ya da ihracat yoluyla yeni pazarlara ulaşabilmesi şeklinde gözükmektedir. Dünya Ekonomik Formu (1989)'a göre firmalar arası rekabet gücü; girişimcilerin ürün ve hizmetleri tasarlama, üretme ve fiyatlandırma aşamalarında rakiplerinden daha fazla üstünlük kazanmalarıyla gerçekleşmektedir.

Firma açısından rekabet avantajı genel olarak maliyet ve farklılık olmak üzere iki temel boyutta ele alınmaktadır. Buna göre bir firma rakiplerinden daha düşük bir maliyetle üretimini gerçekleştiriyorsa maliyet, rakiplerinin sahip olmadığı farklılıklar yaratabiliyorsa farklılık avantajına sahiptir. Ancak, bu avantajları yaratmak firmalar açısından kolay olmamakta; birçok faktörün bir araya gelmesi ile oluşmaktadır. TÜSİAD (1991)'e göre bir firmanın rekabet gücünü sağlayan faktörler: işgücü maliyeti ve verimliliği, sermaye maliyeti, kalite, özellikler, benzersizlik, teknoloji, alt yapı, hammadde bulunabilirliği, yurtiçi rekabet ortamı, ülke imajı ve dış bağlantılardır. Bu faktörlerin bir kısmını firma kendi iç yapısıyla yakalayabilirken, diğerlerini ise yer aldığı endüstriden ya da ülke ve ülkelerden temin edebilmektedir.

2.2 Mezo Boyutta Rekabet Gücü

Bu boyut hem sektör hem de bölge olarak ele alınabilmektedir. Sektörel açıdan rekabet ilgili sektörün diğer ülkelerin aynı sektörlerine göre daha yüksek gelir ve istihdam yaratma gücü olarak tanımlanabilir (Demir, 2002). Markusen (1987) endüstrinin rekabet gücünü üretim etkinliği endeksini baz alarak toplam faktör verimliliğinden hareketle tanımlarken, Bryan (1994) rekabet gücünü işgücü verimliliğinden hareketle tanımlamış ve rakipleriyle eşit ya da daha üstün verimlilik oranına sahip olan endüstrinin başarılı olarak nitelendiğini ifade etmiştir (Markusen, 1994 ve Bryan, 1994'ten aktaran Çivi vd., 2008).

Bölgesel boyutta ise rekabet alanla sınırlanarak, gerek ülke içinde, gerekse ülkeler arasındaki farklı bölgelerin mücadelesi vurgulanmaktadır. Bir bölgenin rekabet gücünü genel olarak yerel karşılaştırmalı üstünlükler ve

başlangıç avantajları belirlemektedir. Avrupa Komisyonu'na göre bölgesel rekabet gücünü; sektördeki istihdamın yoğunlaşması, dış göç ve yaşlı nüfusun fazlalığı, yatırımlar, bölgelere yapılan dolaysız yabancı sermaye yatırımları, bilgi ekonomisi varlıklarına yapılan yatırımlar/yenilikler, altyapı donanımı, eğitim düzeyi gibi faktörler belirlemektedir (Özer, 2008).

Bu faktörlerin firmaların rekabet gücü, dolayısıyla kentlerin gelişmesi üzerindeki etkisi ülke gelişme/sanayileşme stratejilerine, bölgesel gelişme politikalarına, piyasaların yapısı ve işleyişine, piyasa/firma dışındaki kurumların (devlet, yerel yönetimler, sivil toplum) rolüne göre değişme göstermektedir. Sanayi bölgelerinin ve kentsel ekonomilerin büyüme dinamiklerini belirleyen, gelişme süreçlerini yönlendiren bu çok yönlü ve dinamik ilişkiler kentler ve bölgelerarası gelişme farklılıklarını açıklayabilmekte, gerçekleşen yerel gelişme/sanayileşme süreçlerine göre kentsel gelişme ve sanayileşme desenleri farklılık göstermektedir (Eser ve Köse, 2005).

2.3 Makro Boyutta Rekabet Gücü: Ülke Açısından Rekabet Gücü

Ülke rekabeti aynı zamanda uluslararası rekabet olarak da tanımlanmakta ve ilgili ülkenin ekonomik refah ve yaşam standardını yükseltebilmesi için gerekli güç olarak nitelendirilmektedir. Ülkenin rekabet gücü Ar-Ge faaliyetlerinin gelişmişlik düzeyi ve verimliliği, çeşitli sektörlerin performansı, ülkenin dış ticaret fazlası, yüksek teknolojiyi yapısında barındıran mallar üretmesi, uzman ve yetişmiş iş gücünün bulunması gibi faktörlere de bağlıdır (Çivi vd., 2008). Ayrıca ülkeye gelen doğrudan yabancı sermayenin miktarı ve bu sermayenin sektörel dağılımının da rekabet gücü için önemli olduğu belirtilmektedir. Sonuçta bir ülkenin küresel piyasalarda rekabet edilebilirliğini artırması veya koruması mikro açıdan firma ve içinde bulunduğu endüstrinin, makro açıdan ise ülkenin rekabet edilebilirliğine bağlıdır.

Firma, sektör, bölge ya da ülke açısından farklılaştırılmaya çalışılan rekabet kavramı aslında bir bütünlüğü ifade etmektedir. Bu farklı boyutlar bir zincirin halkaları olarak birbirini tamamlamakta; firmanın rekabet gücündeki artış bağlı bulunduğu endüstrinin ve kuruluş yeri olarak seçtiği bölgenin rekabet gücünü etkilemekte, endüstrideki olumlu gelişmeler ve bölgesel kalkınma ise bütün olarak ait oldukları ülkenin uluslararası piyasadaki rekabet gücünü arttırmaktadır. Cho (1998) firmaların rekabet gücünü elde etmelerinin ülkenin rekabet gücünü kuvvetlendireceğini, ulusal rekabet gücünün kuvvetlenmesinin de dünyada sürekli artış gösteren ekonomik blokların rekabet gücüne etki edeceğini ve en sonunda da tüm dünyanın gelişimini gösteren küresel rekabet gücünü artıracaklarını ifade etmiştir (Cho, 1998'den aktaran Çivi vd., 2008). Bu sebeple yapılan tanımlarda vurgu farklı olmakla birlikte ortak nokta ülkenin refah düzeyini artırmak için gereken rekabet gücünü oluşturmanın yolunu belirlemektir.

3 Kümelenme ve Bölgesel Rekabet Politikası Aracı Olarak Kümelenme Politikası

Günümüzde artan rekabet olgusu değişen koşullara uyum yeteneği yüksek ve esnek yapılarıyla KOBİ'leri, yeni sanayi odaklarını, küçük ve orta boy kentleri ön plana çıkarmaktadır. Bu süreçle paralel olarak yerel kurumların, organizasyon yapılarının ve dayanışmanın önemi de artmaktadır (Keskin ve Demirgil, 2009). Özellikle bölge ve bölgesel rekabet gücü ilgili gelişmeler ışığında ana aktörlerden biri olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple daha önce ülkelerin uyguladığı politikaların yeniden gözden geçirilmesi bir zorunluluk haline gelmektedir. Artık salt bir sanayileşme politikası ya da bir bölge/sektörün geliştirilmesi anlayışı terk edilmesi; bunun yerine yerel potansiyeli harekete geçiren, KOBİ'lere ve esnek üretim yapısına yer veren, değişik aktörleri bir araya toplayarak işbirliğini artıran, ulusal ve uluslararası düzeyde rekabeti şiddetlendiren, küresel piyasalarla bütünleşik bir bölgesel kalkınma anlayışına geçilmektedir. İşte bu noktada kümelenme politikası önemli bir bölgesel kalkınma politikası aracı olarak kabul edilmektedir.

Ulusal ve uluslararası rekabetçilik politikalarında önemli bir yaklaşım olarak kabul edilen kümelenme başta gelişmiş ülkeler olmak üzere dünya genelinde yaygın bir uygulama alanına sahiptir. Bununla birlikte üzerinde ortak uzlaşıya varılmış bir tanımla bulunmamakta, belirli bir ekonomik faaliyetle ve ülkenin ya da bölgenin kurumsal yapısı ile bağdaştırılan özel durumlar için değişik tanımlamaları yapılabilmektedir.

Bu tanımlamalardan biri Avrupa Komisyonu tarafından "Avrupa Birliği'nde Dünya Standartlarında Kümelere Doğru: Geniş Tabanlı İnovasyon Stratejisi'nin Uygulanması" adlı çalışmada yapılmıştır. Söz konusu çalışmada kümeler, birbirlerine yakın biçimde konumlanmış ve özel alanlarda uzmanlık, hizmet, kaynak, tedarikçi ve beceri geliştirecek kadar yeterli düzeye ulaşmış işletme, ilgili ekonomik aktörler ve kurumlar grubu olarak ifade edilmiştir (Beyaz Kitap, 2008).

Kümelenme kavramının yaratıcısı olarak kabul edilen Porter ise kümelenmeyi; "belirli bir alandaki birbiriyle rekabet eden fakat aynı zamanda işbirliği yapan karşılıklı ilişkili firmaların, uzmanlaşmış arz edicilerin, hizmet üreticilerinin, ilişkili endüstrilerdeki firmaların, ilişkili kurumların (örneğin üniversiteler, standart kuruluşlarının ve ticaret birliklerinin-derneklerinin) coğrafi yoğunlaşması" olarak tanımlamaktadır (Asheim, 2006'dan alıntılan Keskin ve Dulupçu, 2010).

Türkiye'de kümelenme için önemli çalışmalar yapan Bulu (2009), kümelenmeyi; birbirlerine katma değer ekleyen üretim zinciri ile bağlı, karşılıklı bağımlı tedarikçileri de içeren, firmalar ve/veya işletmeler, bilgi üreten

kurumlar (üniversiteler, araştırma kurumları, mühendislik şirketleri), müşteriler, kümelenmeyi destekleyen ilgili kamu kurumları (KOSGEB gibi), sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimler tarafından oluşturulmuş ağ olarak tanımlanmaktadır. Bulu (2009)'a göre parça, makine, hizmet gibi özelleşmiş girdi tedarikçileri, özelleşmiş altyapı sağlayıcıları kümelenmenin üyeleridir. Kümelenmeler, daha sonra dağıtım kanallarını ve müşterileri kapsayacak şekilde ilerler ve daha sonra da tamamlayıcı ürün üreticileri ile beceri, teknoloji ya da genel girdileri sağlayan endüstrilerdeki şirketlere doğru genişler. Son olarak birçok kümelenme, kamu kuruluşları ile üniversiteler, standart belirleyici kurumlar, sivil toplum kuruluşları, mesleki eğitim kurumları ve özelleşmiş eğitim ve öğretim, bilgi, araştırma ve teknik destek sağlayan ticari birlikler gibi diğer kurumları kapsarlar.

3.1 Kümelenmenin Ortak Karakteristikleri ve Başlıca Aktörleri

Kümelenme tanımlarının ortak özelliklerine bakılacak olursa genel olarak; belli bir coğrafik alanda yoğunlaşma, kümeyi oluşturan aktörlerin belirli bir ekonomik aktivitede uzmanlaşması, ekonomik aktörler arası işbirliği ve bu işbirliği içinde rekabet ile ağlar dikkati çekmektedir.

Kümelenme tanımlarında dikkati çeken önemli unsurlardan biri coğrafyadır. Coğrafya hem kümelenmenin konumu ile onun rekabet gücünü belirlemede, hem de belirli bir alanda gerçekleşen yoğunlaşma ile ona güç sağlamaktadır. Öncelikle bir firmanın bulunduğu yer o firmanın rekabet gücünü etkileyen önemli unsurlardan biridir. Bulu (2009) küreselleşen rekabetin coğrafyayı önemsiz gibi gösterdiğini, ama yapılan çalışmaların tam tersini ortaya koyduğunu belirtmektedir. Kümelenme yaklaşımına göre rekabet gücü önemli derecede firmaların buldukları yerle ve hatta alt birimlerinin buldukları yerle ilgidir (Keskin ve Demirgil, 2009).

Diğer taraftan kümelenmeler fonksiyonel olarak ilişkili endüstrilerdir, yani özel bir alanda birbiriyle bağlantılı kurum ve firmaların coğrafik yoğunlaşmasıdır. Porter (1990)'a göre coğrafi yoğunlaşma, kümelenme tanımının önemli bir kısmını oluşturmaktadır (Porter, 1990'dan aktaran Keskin ve Demirgil, 2009). Coğrafik yoğunlaşma bir ili, il içerisindeki belli bir alanı, bir bölgeyi ya da bir ülkeyi temsil edebileceği gibi birden fazla komşu ülkenin bir araya gelerek oluşturduğu bir kümelenme bölgesini de temsil edebilir.

Coğrafik yoğunlaşma firmalar arasında ve diğer kurumlar arasında yakınlıklar oluşturarak çeşitli faydalar yaratabilmektedir. Firmalar bir arada bulunma, uzman işgücüne erişim, zımnî ve somut bilgilerin değişimi avantajlarından ötürü birbirlerine yakın mesafede konumlanma eğilimindedirler. Yakınlık, sosyal yakınlığı (kişisel ve sosyal bağlar, değişik işletmelerde yöneticiler ve işçiler arasında etkileşimin çeşidi ve düzeyi), teknik yakınlığı (iki veya daha fazla işletmenin kullandıkları teknolojilerin ne düzeyde benzer ya da farklı olması), pazar yakınlığını (değişik işletmelerin benzer ya da birbirleriyle bağlantılı müşterilere sahip olup olmaması) ve ekonomik yakınlığı (alıcı-tedarikçi ilişkileri) kapsamaktadır (Beyaz Kitap, 2008).

Küme tanımlarının vurguladığı diğer bir unsur ise uzmanlaşmadır. Bir küme ve onun üyeleri yüksek oranda uzmanlaşmaktadır. Kümeler dâhilinde uzmanlaşma, bir endüstri içinde iş bölümüne gidilmesi gerçeğinin bir yansımasıdır. Bu yüzden, firmalar ana faaliyetleri üzerinde yoğunlaşmaktadırlar ve daha az rekabet gücüne sahip oldukları görevlere ilişkin sorumlulukları da diğer firmalara ve küme aktörlerine bırakmaktadırlar. Kümeler tek bir sektör dâhilinde uzmanlaşmış olabilirler; ancak, genellikle hâlihazırda sektör sınıflandırmalarının ötesinde bir yayılma gösterip, ilgili ve destekleyici sanayileri de kapsamaktadırlar (Beyaz Kitap, 2008).

Küme içerisinde meydana gelen yüksek derecede uzmanlaşma kümelerin değişik ekonomik aktörleri barındırması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Bir kümenin hangi aktörleri barındıracağı onun özelliklerine bağlı kalmakta ve farklılık göstermektedir.

Kümelenmenin temelinde sektöre odaklanmak bulunmakta ve her sektörün değer zinciri, yani ağların ihtiyaçları farklılık göstermektedir. Mesela tekstil sektörü için ihracat veya tanıtım, pazarlama için güçlü oyuncular gerekirken, nanoteknoloji kümesinde güçlü Ar-Ge oyuncularını mutlaka yer almalıdır (Yılmaz, 2008). Ancak, ağ yapılarının farklılık göstermesine rağmen her kümenin içerdiği genel aktörler; nihai ürün ve hizmet üreticilerini, bu ürünlerin ya da hizmetlerin gerçekleştirilmesi için gerekli girdileri sağlayan tedarikçilerini, kümenin ana üretiminin dışındaki diğer hizmetleri sağlayan finans ya da meslek kuruluşlarını, eğitim, bilgi, araştırma ve teknik destek sağlayıcı kamu ya da diğer araştırma enstitülerini, yerel ve merkezi hükümet desteğini ve nihayet tüketiciyi içermektedir.

Bir kümenin çekirdeğini öncelikli olarak nihai ürünü üreten firmalar oluşturmaktadır. Bu firmalar kümelenmenin üretim yapısını belirlemenin yanı sıra, diğer tedarikçiler ve kurumlar arası bağlantıların da başlangıcını oluşturmaktadırlar. Öncelikli olarak belli bölgeleri kuruluş yeri olarak seçen firmalar o bölgede coğrafik yoğunlaşmanın gerçekleşmesini sağlamaktadırlar. Bir kümenin oluşması için gerekli yoğunlaşmanın ya da yığının büyüklüğünü ortaya koyan herhangi bir yöntem bulunmamaktadır. Ancak, firma ölçeği büyüdükçe yığındaki firma sayısı azalabilir. Firma ölçekleri küçüldükçe ise yığındaki firma sayısı artabilir (innoCentric, 2011).

Söz konusu kümelerde sürükleyici sektör veya sektör grupları etrafında ileri-geri bağlantılar yoluyla çok hızlı bir endüstriyel yapılanma ve buna bağlı dinamik bir gelişme alanı ortaya çıkmaktadır (Akgüngör ve Falcıoğlu, 2005). Bir kümenin içerisinde uzmanlaşma, tamamlayıcı ve ilave kaynaklara talebi arttırmakta ve ayrıca küme içindeki aktörler arasındaki karşılıklı bağlılığı arttırarak kümeyi daha da güçlendirmekte (Beyaz Kitap, 2008) ve ayrıca işbirliğinin yanı sıra rekabeti de arttırmaktadır. Şiddeti artan rekabet gerek nihai ürün ya da hizmet sunan

firmaların, gerekse tedarikçilerin sürekli olarak kendisini yenilemesine ve rakipleri karşısında kendisini farklılaştırmasına, böylece dinamik yapısının korunmasına yardımcı olacaktır. Bunun sonucunda küme hem kendi kendini güçlendirecek iç dinamizmi yakalayacak hem de bulunduğu bölgenin rekabet gücünü artıracaktır.

Bir kümede ilgili ve destekleyici sektörlerin varlığına ek olarak yardımcı mesleki ve teknik kuruluşların olması da önemlidir. (Keskin ve Demirgil, 2009). Çünkü ana endüstriye destek verecek belli alanlarda uzmanlaşmış mühendislik şirketlerinin ya da diğer hizmetleri sunan kurumların varlığı, endüstrinin ihtiyaç duyduğu anda gerekli hizmetlerden kolayca faydalanabilmesini sağlar. Böylece hem işlem maliyetlerinde azalmanın gerçekleşmesini hem de zaman kaybını engelleyebilmektedir. Bu durum ise kümenin rekabet gücüne olumlu katkı sağlamaktadır.

Küme sektör merkezli bir konudur, ancak özünde inovasyonu sektör bazına indirgeyip, işleyişini mükemmelleştirmek yer almaktadır (Yılmaz, 2008). İnovasyon küme içerisindeki rekabetin derecesi arttıkça ve firmalar Ar-Ge harcamalarını arttırdıkça, daha hızlı gelişim gösterebilir. Rekabetin yanı sıra küme içerisinde yer alan araştırma kurumları da teknolojik gelişimin artmasında önemli görev almaktadırlar. Bu kurumların varlığı ve sektörle olan ilişkisi kümenin uluslararası rekabette gücünü artırmasında önemli rol almaktadır.

Rekabetçi ekonomik kümelenmelerin, iyi tanımlanmış coğrafik bir alanda kendiliğinden biçimlenen yığılmalar olduğu düşünülebilir. Fakat sektörel çerçevede rekabet avantajı elde edebilmeleri ve tam anlamıyla yoğunlaşmayı sağlayabilmeleri için bu kümelenmelerin oluşumunun hükümetler tarafından da desteklenmesine ihtiyaç olduğu bir gerçektir (Kuşat, 2010). Özellikle kümelenmenin ortak ve net bir vizyonun tanımlanması ve ortaya konmasında, ekonomik aktörler arasında etkin bağlantıların oluşturulmasında ve gerekli altyapı hizmetlerinin sağlanmasında hükümetin oynayacağı rol önemli olmaktadır. Ancak, merkezi hükümetle yerel yönetimin uyum içerisinde çalışması ve yerel şartlara göre kümelenme politikalarının yönlendirilmesi zorunlu gözükmektedir.

Yukarıda kısaca belirtilen ve üretim sürecini oluşturan aktörlerin (firmalar, tedarikçiler, diğer uzmanlaşmış işletme birlikleri, kamu ve özel Ar-Ge enstitüleri, üniversiteler, merkezi ve yerel yönetim) başarısını etkileyen son bir halka ise talep yapısını oluşturan tüketicidir. Öncelikli olarak tüketicinin kendi bölgesindeki potansiyel kümeleri tanımlaması veya belirlemesi gerekmektedir (Atik, 2008). Diğer taraftan tüketici olarak hem niteliksel hem de niceliksel olarak vereceği destekte önemlidir. Yerel talebin kümelenme rekabet gücünü etkileyen üç önemli özelliği bulunmaktadır. Bunlar; yerel talebin yapısı, yerel talebin büyüklüğü ve büyüme potansiyeli ile yerel tercihlerin ihracat pazarlarına yansıtılış mekanizmalarıdır (Keskin ve Demirgil, 2009).

Arz boyutunda ise dar tanımlanmış bir sektöre göre, çok daha fazla alanda faaliyet gösteren tüm bu oyuncular, bir kümelenmenin dört temel unsurunu oluşturmaktadır. Kümelenmenin başarılı işleyişi söz konusu dört unsurun her birinin kendi içindeki ve birbirleri arasındaki bağlantılarla doğrudan ilgilidir. Dört unsur aşağıda kısaca belirtilmektedir (Çağlar, 2006);

1. **Faktör-girdi durumu;** özelleşmiş girdiler, işgücü niteliği, sermaye, fiziki altyapı, bilgi altyapısı, bilim-teknoloji altyapısı, tedarikçiler, ara mallar, ham maddeler,
2. **Talep durumu;** sofistike ürünler ve çözümler talep eden müşteriler, tüketici haklarını koruyan düzenlemeler, başka yerlerdeki müşterilerin taleplerini önceden talep edebilen bir müşteri yapısı,
3. **Şirket Stratejileri ve Rekabet Şartları;** ilgili alanlarda yerel tedarikçilerin ve rakip şirketlerin etkin varlığı, birbirinden izole endüstriler yerine birbirleriyle güçlü bağlantıları olan şirketler,
4. **İlgili ve destekleyici endüstriler;** önemli ortak faaliyetleri, teknolojileri, dağıtım kanallarını, müşteri ilişkilerini kullanan endüstriler.

Sonuç olarak kümenin tüm bu aktörleri arasındaki koordinasyon büyük bir önem taşımaktadır. Eğer gerekli koordinasyon sağlanamaz ya da arada bağlantı kopuklukları oluşursa, kümenin performansını etkileyen ciddi problemler ortaya çıkabilmektedir. Bu noktada kümelenmenin başarısı ve başarılı bir koordinasyon oluşturması için vurgulanan son ortak nokta ağ kavramını ön plana çıkarmaktadır. Altenburg ve Meyer-Stamer (1999)'a göre ağ yapısı sağlanamazsa, firmalar kümelenmenin potansiyel avantajlarından bazılarını almakta başarısız kalabilecektir.

3.2 Kümelemenin Getirdiği Önemli Faydalar

Coğrafi sınırlar dâhilinde değişik ağların mevcut olması, kümeleri coğrafi gruplaşmalardan ayırmaktadır. Ağ oluşturma; yerel tedarikçiler, müşteriler, rakipler, üniversiteler ve araştırma merkezleri arasındaki bağlantıları ve ortak çalışma ilişkilerini olanaklı kılmaktadır. Bu alanda güven tesis edildiğinde şirketler ve kurumlar arasındaki bilgi ve haber akışı artmaktadır (Beyaz Kitap, 2008)

Bir küme dâhilinde yer alan firmaların kümelenmeden kaynaklanan bazı avantajları elde etmesi beklenmektedir. Bu avantajlar doğrudan elde edilebileceği gibi dolaylı olarak ta ortaya çıkmaktadır. Sonuçta kümelenmiş firma ve sektörlerin verimliliği, genellikle kümelenmemiş olanlardan daha yüksek olabilmektedir. Bunun sebeplerini birkaç alt başlıkla belirtmek mümkündür (Malakauskaite ve Navickas, 2010'dan aktaran Kuşat, 2010):

- Münferit firmalara göre özel bilgilere ulaşmaları çok daha fazla ve kolaydır.
- Münferit firmalardan daha fazla kâr elde etmeye eğilimlidirler.

- Münferit firmalardan daha kolay ve uygun şartlarla kalifiye işgücüne ulaşabilir ve sahip olabilirler.
- Kamusal mal ve hizmetlere münferit firmalardan daha kolay ve daha az maliyetle ulaşabilirler.
- Münferit firmalara göre yeni pazarlara daha kolay girip daha hızlı adapte olabilirler.
- Kümelenmiş firmaların ürünleri aynı kalitede üretilmiş standart ürünlerdir. Bu durum kümelenme içerisinde tam rekabet şartlarını güçlendirerek fiyat artışlarına engel olur ve haksız rekabeti önleyerek verimliliği ve etkinliği artırır. Ama münferit firmalar bu standartların dışında kalacağından rekabetin dışına itilecek ve verimlilik elde etmeleri böyle bir yapıda zorlaşacaktır.
- Münferit firmalara kıyasla birbirleriyle daha sıkı bir diyalog içerisindedirler. Bu yapı tedarikçilerin asılsız bir şekilde fiyatları artırmalarına engel olur. Sonuçta hammadde kaynaklarında da kümelenmiş firmalar verimlilik elde etmiş ve bunu rekabet güçlerine ilave etmiş olurlar.

Kümelenmenin oluşturduğu öncelikli fayda yerleşme ekonomilerinden kaynaklanmaktadır. “Bu kaynak, en yalın haliyle birbirine çok yakın kurulmuş firmaların maliyetlerinde meydana gelecek azalmayı ifade etmektedir. (Atik, 2008). Yerleşme ekonomilerinin oluşturduğu avantajın altında yatan nedenler genel olarak üç kategoride sınıflandırılmaktadır: ölçek ekonomileri, yerel emek havuzu ve teknoloji transferi.

Bu sınıflandırma Marshall (1929)’un çalışmalarına kadar uzanmaktadır. Marshall, İktisadın İlkeleri adlı çalışmasında kümelenmelerden “endüstriyel yoğunlaşmalar” olarak bahsetmektedir. Marshall’ın endüstriyel yoğunlaşmalar ve endüstriyel bölgeler kavramı; küçük ve orta ölçekli firmaların yığılmış kümelenmelerini anlamak için dışsal ekonomilerin önemi üzerine kurulmuş ve ekonomik aktivite sürecinde aktörlerin yakın yerleşmesinden kaynaklanan dışsal ekonomilerin faydaları üzerine odaklanmıştır (Keskin ve Dulupçu, 2010). Firmalar fizikî olarak bir araya geldiğinde, bilgi, insan ve teknolojinin bir firmadan diğerine yayılması veya taşınması sonucuyla karşılaşmaktadır. Bu taşınma, bölgede kurulu bulunan tüm firmalar açısından verimliliğin artması ve maliyetlerin düşmesi anlamına gelmektedir (Atik, 2008).

Öncelikle uzmanlaşma yoluyla, kümeler firmaların ölçek ekonomilerine ulaşmasını sağlayabilir. Örneğin, toplu girdi satın alma sözleşmeleri, ortak pazarlama faaliyetleri, uzmanlaşmış girişim sermayesine daha fazla erişim, uzmanlaşmış tedarikçilerin ve diğer uzmanlaşmış destek hizmetlerinin mevcudiyeti, küme kapsamındaki şirketlerin kendi işlerine daha fazla odaklanmalarına ve daha yüksek çıktı seviyelerine ulaşmalarına olanak tanıyan yaygın yan ürünlerdir. Kümeler özellikle KOBİ’lere, kendi başlarına elde edemeyecekleri kritik bir hacme ulaşma olanağı sağlayabilmektedir. Bir küme dâhilindeki KOBİ’ler tamamlayıcı becerileri ve kaynakları bir araya getirebilmekte ve böylece daha büyük veya daha karmaşık işleri yönetebilmektedirler (Beyaz Kitap, 2008).

Fizikî girdiler ve destek altyapısına erişimle birlikte bir diğer fayda, emek ve beşerî kaynaklara erişimin artmasıdır. Emek havuzu (labor pooling) olarak da adlandırılan bu durum, firmalar aynı türden meslek ve işçi için rekabet ettiğinde söz konusu olmaktadır. Bu işçiler değişik istihdam imkânlarıyla bölgeye çekilirken, firmalar da yararlanabilecekleri türden bir büyük ve uygun potansiyel işçi grubuna erişim kolaylığı elde etmiş olmaktadır. Emek havuzunun varlığı, teknik veya meslekî eğitim tesisleriyle bağlantılı hale getirildiği takdirde, genel işçi beceri düzeyini yükseltebilecek ve işçi-aramayla ilişkili maliyetleri aşağı çekebilecektir (Atik, 2008).

Ayrıca kümeler yenilikçiliğin gelişebileceği bir çevre ve platform sunabilmektedir. Şirketler ve kurumlar arasındaki çok taraflı ve yoğun etkileşim, teknolojik ve teknolojik olmayan yenilikçiliğin gerçekleşmesini sağlayan başlıca süreçtir. Bir küme dahilinde, sosyal ve gayri resmi bağlantılar bilgi dolaşımını ve hem biçimsel, kodlanmış bilginin hem de gayri resmi bilginin alışverişini olanaklı kılmaktadır. Böylece, kümeler şirket içi ve toplu öğrenme süreçlerinin yanı sıra bilgi akışını ve yayılmasını geliştirebilirler (Beyaz Kitap, 2008).

Yatay eksende dağıntı biçiminde bulunan yerel bilgi kümelenmeler yoluyla bir araya getirilerek girdi maliyetleri azaltılmakta, birbiri ile rekabet halinde olan ve benzer ürün üreten firmalar arasında asimetrik bilgi erişiminin neden olduğu sorunlar giderilmektedir. Düşey eksende ise tamamlayıcı ya da birbirine bağımlı firmalar arasında gelişen tedarik, hizmet ve müşteri ağları işbirliğine dayalı rekabeti geliştirmektedir. Böylece kümeler bir mıknaş gibi diğer firmaları da kendi bünyesine çekerek yerel firmaların gereksinim duyduğu daha özel hizmet ve ürün üretilmesini sağlamaktadır (Akpınar ve Taşçı, 2011).

Sonuçta kümelenmenin oluşturduğu bu faydalar gün geçtikçe daha fazla ülkenin ilgisini çekmekte, ülkelerin kümelenmeyi önemli bir politika aracı olarak kabul etmesine neden olmaktadır.

3.3 Kümeleme Politikası için Gerekli Aşamalar

Kümelenme temelli bölgesel kalkınma stratejileri yaklaşık son 15-20 yıldan beri başta gelişmiş ülkeler olmak üzere dünya genelinde yaygın bir uygulama alanı bulmuştur. Aslında kümelenme bölgesel rekabet gücünün artırılmasına yönelik modellerden sadece bir tanesidir. Ancak, günümüzde bu modeller içerisinde en popüler politika aracı haline gelmiştir. Bu durumun temelinde kümelenmenin “gerek küçük, gerekse büyük firmalar ve bölgeler düzeyinde rekabetçi yapılar oluşturulmasını sağlayan ve çağdaş kavramları içeren bir yaklaşım olması noktasında yerel yönetimleri, kamu otoritelerini, özel kuruluşları, araştırma kurumlarını, sivil toplum kuruluşlarını ve toplumun diğer ilgili kesimlerinde yer alan oyuncularını bir araya getirmesi ve böylece planlamaları ve uygulamaları, merkezîyetçilikten çıkarıp yerel oyuncuların katılımı ile gerçekleştirilmesi” (Eraslan vd., 2008) yer almaktadır. Ayrıca yenilik yapabilme kapasitesini artırmaya çalışması; bu amaç için Ar-

Ge harcamalarını teşvik etmesi ve sürekli inovasyona vurgu yapması da kümelenme politikalarının üstünlüğünü artırmaktadır.

Kümelenme politikası hem makro hem de mikro bakış açısının ortak özelliklerini bir arada taşımaktadır. Bir kümelenme politikası (Beyaz Kitap, 2008);

- Şirketleri doğrudan değil, dolaylı olarak destekleyen faaliyetleri kapsar; örneğin yerel hizmet merkezlerinin kurulmasını, şirket içi ve şirketler arası işbirliğini ve ağ oluşumunun canlandırılması, yerel kalkınma ajansları ile yerel şirket birliklerine ve kurumlarına destek sağlar.
- Aktörler arasında işbirliğinin geliştirilmesini destekler ve gayri resmi iş uygulamalarının karşılıklı değişimi ile norm ve kuralların oluşumunu (güven, bilgi paylaşımı, vb.) teşvik eder.
- Ortak faaliyetlere odaklanır. Örneğin; yerel marka yaratmaya, ortak tanıtım ve pazarlama stratejileri geliştirmeye, ticaret fuarlarına ortak katılım sağlamaya, ihracat bilgilerini düzenler.
- Eğitim, Bilgi ve İletişim Teknolojisi, araştırma ve geliştirme gibi alanlarda ortak kurumları teşvik eder.
- Girişimleri destekleyici firmalar, kalite merkezleri gibi altyapı ile ilgili ortak yapıları destekler.

Kümelenme politikalarının başarılı bir şekilde uygulanması zaman gerektirmektedir. Başarı için takip edilmesi gereken aşamalı bir süreç ve yerine getirilmesi gereken birçok koşul vardır. Bu koşulların bir kısmı kümelenmenin politikasının ön hazırlığını kapsarken, bir kısmı kümenin geliştirilmesini içermektedir. Son olarak oluşturulan kümelenmenin başarısının devamı için gerekli koşulların güncellenmesi de yine politikanın başarısı için gerekmektedir.

Kümelenme politikaları genellikle üç aşamadan oluşmaktadır (Sayın, 2008'den aktaran Kuşat, 2010):

1. Kümelenme analizi; var olan durumun saptanması,
2. Küme geliştirme; kümenin oluşumu ve rekabet gücünün geliştirilmesi,
3. Olgunlaşma; kümenin oluşumunu tamamladıktan sonra sürdürülebilir konuma gelme süreci.

Kümelenme politikasının ilk aşaması öncelikli olarak doğru sektörün doğru kümede belirlenmesini içermektedir. Kümelenme politikaları için uluslararası rekabet gücü elde edebilecek sektöre odaklanmak önemli bir başarı unsurudur. Bu sebeple doğru sektörü belirlemek önem arz etmektedir. Sektör belirlenirken, o sektörün geleceğe dair yaratacağı faydalar elbette büyük önem taşımaktadır. Günümüz politikaları genellikle kalkınmak için kilit sektöre vurgu yapmak yerine, gelecek için daha stratejik olacak sektörlerle odaklanmak gerektiğini belirtmektedir. Bu doğrultuda "yüksek katma değer ve istihdam yaratan, dışsal ekonomiler yaratabilen, birden fazla sektöre taşan etkiler (spillovers) yaratabilecek yatırım projeleri öncelik almaktadır" (Eser ve Köse, 2005).

Diğer taraftan bir kümelenme politikasının başarıya ulaşması için bulunduğu bölgenin şartlarını da doğru tespit etmek gerekmektedir. Öncelikle bir bölgede kümelenme politikasının uygulanabileceği bir coğrafik yığının olması gerekli görülmektedir. Aksi takdirde sıfırdan bir küme oluşturmak hem aşırı maliyetli hem de riskli olabilir. Ayrıca kümelenme gelişim programlarının yerel ekonomiye ve sosyal gerçekliğe uygun olması sağlanmalıdır. Bunun için yerel kümelenmeler tüm boyutları ile dikkatli bir şekilde tanımlanmalı, nitelendirilmeli ve ihtiyaçların tanımı açık olmalıdır (Keskin ve Demirgil, 2009).

Bir kümelenme politikasının ön hazırlıkları tamamlandıktan sonra o kümelenmenin rekabet gücünü geliştirmek ve devamlılığını sağlamak için kümelenme dinamiklerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Genellikle kümelenme dinamikleri olarak aktörler arası ağların oluşturulması ve güçlendirilmesi ile Ar-Ge faaliyetlerinin ve inovasyonun teşvik edilmesi, ayrıca girişimciliğin desteklenmesi vurgulanmaktadır.

Bir kümelenme yaklaşımı, sadece bir firma ya da bir endüstriye odaklanmaktan ziyade, o endüstriyi meydana getiren bütün aktörlere ve ilgili diğer endüstrilere, araştırma kurumlarına, diğer mesleki kuruluşlarına da odaklanmakta, bu aktörler arasında etkin işbirliğini oluşturma ve rekabeti geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu sebeple öncelikli olarak kümelenme içerisinde yer alacak aktörleri belirlemek ve kümelenmenin ağ yapısını oluşturmak gerekmektedir. Ağ içerisindeki aktörlerin karşılıklı güven inşa etmesi ve bilgi paylaşımını oluşturması inovasyonun arttırılabilmesi için büyük önem taşımaktadır. Bu sebeple kümelenme içerisinde oluşturulacak etkin ağ yapısı kümelenme için dinamik bir süreç yaratmakta ve özellikle kümelenme yaklaşımının temelini oluşturan inovasyonu desteklemektedir.

Bir kümelenme içindeki gerekli oyuncuları belirlemek için genellikle sektörel kümelenme analizine başvurulmaktadır. Sektörel kümelenme analizi, ilgili sektöre yönelik değer zincirinde yer alan tüm oyuncuları, oyuncuların rolleri ve ilişki ağını yorumlamaya yönelik olarak değerlendirme yapabilmek amacı ile geliştirilmiş bir yöntemdir. Bu çerçevede özellikle kümelenme geliştirilmesine yönelik olarak çalışmaya altlık oluşturacak yaklaşım, sektörün temel değer zinciri içerisinde yer alan unsurları ortaya çıkarmayı hedeflemektedir (Muğla Valiliği, 2010).

Benzer şekilde küme ağ haritası da bu aşamada kullanılan etkin araçlardan biridir. Bir küme ağ haritası ile firmalar ve destekleyici kuruluşlar arasındaki işbirliği nitelik ve nicelik açısından ölçümlenir. Küme ağ haritası hazırlanması iki konuda büyük fayda sağlar (innoCentric, 2011):

- Oyuncular arasındaki ilişkiler vasıtası ile değer zincirini oluşturulur ve değer zincirindeki zayıf/eksik oyuncular tespit edilir.
- Oyuncular arasındaki işbirliği nitelik ve nicelik açısından ölçümlenir.

Bir kümelenmede yer alacak oyuncuları belirlerken bazı unsurlara dikkat etmek gerekmektedir. Öncelikli olarak kümelenme belli bir coğrafik alanı, bölgeyi, kapsadığı için o bölgenin yerel karar alma kapasitesini de içermesi faydalı olmaktadır. Bu noktada özellikle yerel kalkınma ajanslarının da küme aktörlerinin belirlenmesi ve aralarındaki ilişkilerin oluşturulmasında yer alması gerekmektedir. Çağlar (2006)'nın da belirttiği gibi “kümelenme ve değer zinciri analizleri yerel kalkınma ajanslarının koordinatörlüğünde, ancak özel sektör ağırlıklı olarak yürütülmelidir”. Benzer şekilde bir kümelenmenin temelini genel olarak “Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler (KOBİ)” oluşturmaktadır. Bu sebeple kümelenme politikalarını oluştururken, KOBİ'lere yönelik özel programların oluşturulması ve desteklenmesi gerekmektedir. Elbette “birçok kümeye, bir veya birkaç büyük firma egemendir. Bazı durumlarda büyük şirketlerin var olması, kümelenme sürecine güvenilirlik ve görünürlük getirerek, bir küme için önemli bir başarı faktörü olabilir. Bununla birlikte, herhangi bir küme büyük bir şirket tarafından yönlendirilse bile, KOBİ'ler kesinlikle her kümenin yapı unsurudur. Kümeler büyük şirketleri barındırabilirler ve onlar tarafından yönlendirilebilirler, fakat kümenin sürdürülebilirliği ve büyümesi için çok sayıda KOBİ'nin mevcut olması şarttır” (Beyaz Kitap, 2008). Bu sebeple KOBİ'lerin teşvik edilmesi ve yerel girişimciliğin desteklenmesi kümelenmenin kendi iç dinamizmini yaratmasında önemli olmaktadır.

Bir kümelenme politikasının oluşumunu başarılı bir şekilde tamamladıktan sonra o kümelenmenin başarısını sürdürülebilir kılmak amaçlanmaktadır. Bunun gerek yerel otoritenin, gerekse merkezi hükümetlerin göstereceği çaba önemlidir. Örneğin; bir kümelenme politikasının, genellikle bölgesel kalkınmanın sağlanması için bölgesel politika araçlarından birisi olduğuna ve sadece bölgesel politikalarla doğrudan etkilendiğine inanılmaktadır. Çünkü bölgesel sanayi yoğunlaşmalarından “değer yaratılması” ve bu değerlerin yerel dinamiklere ve iç potansiyele bağlı gelişim göstermesi beklenmektedir. Ancak, “kümelerin örtüşen kavramsal tanımları nedeniyle, çeşitli politika alanları olası “kümelenme” politikalarını etkilemektedir. Kümeler, başlıca beş politika alanının kesişim noktalarında bulunmaktadır: (i) bölgesel kalkınma politikaları, (ii) sanayi politikaları, (iii) bilim ve teknoloji politikaları, (iv) KOBİ gelişim politikaları, (v) dış ticaret politikaları. Ayrıca, tarım politikaları, çalışma politikaları, insan kaynakları ve eğitim politikaları (mesleki eğitim, üniversite düzeyleri, teknik ve iş) ile turizm politikaları da kümelenme ile belli seviyelerde ilişkili politika alanlarıdır” (Beyaz Kitap, 2008).

Sonuçta günümüzün en popüler kavramı olan kümelenme yeni bir olgu değildir. Firmalar her zaman bir arada yer almaya, ortak bir alanda ortak bir sinerji yaratmaya meyilli olmuşlardır. Ancak, bir kümelenmenin oluşması, özellikle ortak kültürün oluşturulması, aktörler arası güvenin sağlanabilmesi uzun yıllar alabilir. Bu sebeple başarılı bir kümelenmenin oluşması için kümelenmeye toplumun her kesiminden destek gelmesi ve bu desteğin devamlılık göstermesi büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü daha güçlü bir küme, daha fazla rekabet gücüne sahip endüstri ve bölgeler ve bu bölgeler de uluslararası pazarlarda daha güçlü bir ülkenin oluşması için ön koşuldur.

4 Sonuç ve Türkiye İçin Çıkarımlar

1980 sonrası dış piyasalara açılan Türkiye günümüzde büyüyen iç pazarı ve dinamik nüfusuyla hızlı bir ekonomik büyüme yaşamakta ve büyüme hızıyla tüm dünyanın dikkatini çekmektedir. Hatta BRIC (Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin) ülkelerinin ardından 21. yüzyılın en büyük ekonomileri arasında yer alma potansiyeli taşıdığı belirtilen “Gelecek 11 (Next 11, N-11)” ülkeleri arasında gösterilmektedir. Ancak, olumlu gelişmelere rağmen, Türk İmalat Sanayi'nin dünya ölçeğinde rekabet gücüne henüz sahip olmadığı; cari ihracatın yoğun ithal girdiyi içerdiği ve buna bağlı bir büyümenin ise dışa bağımlı süreci tetiklediği görülmektedir. Böyle bir yapılanmanın ise cari açık sorununu derinleştirmesi beklenirken, bu durumun ne kadar daha sürdürülebileceği şüphelidir. Söz konusu cari açık, uzun dönemde sürdürülmesi imkânsız bir problem olarak görülmekte ve en hızlı şekilde çözümler geliştirilmesi önerilmektedir. Özellikle çözüm için ülkenin kendi dinamiklerini aktifleştirmesi ve kendi girdi teminini sağlaması gerekliliği vurgulanmaktadır.

Diğer taraftan günümüzde Türk İmalat Sanayisi'nden bir yandan Avrupa Birliği gibi dünyanın en gelişmiş ekonomik sistemlerinin gerisinde kalmaması, diğer yandan Türkiye'nin potansiyel rakipleri olarak ele alınan BRIC ya da N-11 ülkeleri ile mücadele etmesi beklenmektedir. Ayrıca imalat sanayinin faktör kullanım yoğunlukları göz önüne alındığında Türkiye'nin yüksek farklılaştırılmış ve bilim bazlı sektörlerde rekabet gücünün düşük olduğu, ayrıca ölçek yoğun sektörlerde de yüksek bir rekabet gücüne sahip olmadığı görülmektedir. Türkiye'nin rekabet gücü yüksek sektörlerin temel olarak emek-yoğun sektörlerden meydana geldiği, hammadde yoğun sektörler kategorisinde ise az sayıdaki sektörde rekabet gücünün yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Türkiye'nin hammadde-yoğun sektörlerden gıda ürünleri ve içecek, tütün ürünleri ve metalik olmayan diğer ürünlerde rekabet gücü yüksek saptanırken, emek-yoğun sektörlerden de giyim eşyası ve tekstil ürünlerinde rekabet gücü yüksek tespit edilmiştir (Eşiyok, 2008). Bu gerçeklikler Türk İmalat Sanayi'nin mevcut rakipleri karşısında istenilen başarıyı yakalama şansını zor olduğunu göstermektedir. Özellikle Türkiye'nin rekabet gücüne sahip olduğu geleneksel endüstriler maalesef düşük bir teknoloji içeriğine sahip olmalarından ve kolayca taklit edilebilirliklerinden dolayı şiddetli rekabete maruz kalmaktadır. Bu durum Türkiye'yi düşük maliyetlerle üretim yapan ülkelerin artan rekabet baskısı ile karşı karşıya bırakmakta, hatta dış ticaret hadlerinde aleyhte gelişmelere neden olabilmektedir.

Türkiye'nin gerek imalat sanayinin rekabet gücünü arttırmak, gerekse cari açık sorununa kalıcı çözümler oluşturmak için gerekli politika ve stratejileri geliştirmesi ve uygulamaya koyması önemlidir. Bu noktada tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de kümelenme yaklaşımı önemli bir politika aracı olarak görülmeye başlanmıştır. Kümelenme politikası ile oluşacak kolektif birlikteliğin imalat sanayinin rekabetini arttırması ve aktörler arasında oluşturacağı işbirliği ile yerli üretime destek sağlaması beklenebilir.

Türkiye'de kümelenme araştırmalarının geçmişi Porter'in öncülüğünde 1999 yılında kurulan Orta Doğu Rekabet Stratejileri Merkezi ve CAT Platformu'na (ilerleyen yıllarda CAT Platformu, Uluslararası Rekabet Araştırmaları Kurumu (URAK) ismini alarak kurumsal bir yapıya dönüşmüştür) kadar uzanmaktadır. Söz konusu kurumlar ile Türkiye'de kümeleme çalışmaları için önemli adımlar atılmaya başlanmış ve bazı projeler (Adıyaman Kümelenme Projesi, hazır giyim; Şanlıurfa Kümelenme Projesi, hazır giyim; Moda ve Tekstil Kümelenme Projesi; Bartın Kümelenme Projesi, gemi sanayi; Çukurova Kümelenme Projesi) geliştirilmiştir (Beyaz Kitap, 2008).

Olumlu gelişmelere rağmen Türkiye'de kümelenme politikasının yeterli dikkati çektiğini söyleyebilmek mümkün değildir. Öncelikli olarak Türkiye'nin fırsatlarını, güçlü yönlerini ve zayıflıklarını belirlemesi, böylece mevcut potansiyelini harekete geçirmesi gerekmektedir. Türkiye'de mevcut durumun belirlenmesi için yapılmış bazı SWOT analizleri mevcuttur, ancak daha geniş kapsamlı ve süreklilik gösteren etkin analizlerin oluşturulması ön koşul olarak algılanmaktadır.

Söz konusu analizlerden biri, Avrupa Komisyonu ile alakalı olarak Beyaz Kitap (2008)'de yapılmıştır. Çalışmada Türkiye'nin güçlü yönleri olarak KOBİ'lerin varlığı, dinamik bir nüfusun ve geniş bir iç pazarın olması ön plana çıkarken, zayıf yönleri ise temelini kurumlar arası işbirliği yetersizliğinden (özel sektör, kamu sektörü ve üniversite arasındaki işbirliği) almaktadır.

Sonuç olarak hızlı bir değişim süreci geçiren ve dünya piyasalarında yer alma mücadelesi veren Türkiye'nin en kısa sürede rekabetçi bir yapıya ulaşması, uzun dönemde daha da şiddetlenecek uluslararası rekabetçi piyasalarda ayakta kalabilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin bu mücadeleyi sağlayacak gerekli potansiyeli mevcuttur. Ancak, bu potansiyeli rekabet gücünü dikkate alarak ve kümeleme mantığına uygun olarak doğru yönlendirmelerle harekete geçirmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Akgüngör ve Falcıoğlu, 2005. "Türkiye İmalat Sanayinde Bölgesel Uzmanlaşma ve Sanayi Kümeleri", Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu, DPT ve Pamukkale Üniversitesi.
- Akpınar ve Taşçı, 2011. "Metropolitan Bölgelerin Rekabet Gücünü Etkileyen Faktörlere Teorik Bir Bakış", Akademik Bakış Dergisi, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, Sayı 26, p. 1- 17, <http://www.akademikbakis.org/eskisine/26/06.pdf>
- Altenburg and Meyer-Stamer, 1999. "How to Promote Clusters: Policy Experiences from Latin America", World Development, Vol.27, No.9, p. 1693-1713.
- Atik, 2008. "Organize Sanayi Bölgeleri ve bir Alternatif Olarak Endüstriyel Kümelenme Modeli", Türkiye Kalkınma Bankası Yayını, Nisan-Haziran Sayı: 48, s. 11-14.
- Beyaz Kitap, 2008. Türkiye için Kümelenme Politikasının Geliştirilmesi, <www.clusterturkey.com> (Erişim Tarihi:01.04.2011).
- Bulu, 2009. "Rekabet İçin Kümelenme Temelli Yaklaşımlara İhtiyacımız Var", MÜSİAD, Çerçeve Dergisi, Cilt: 17, Sayı: 51, s. 16-21.
- Çağlar, 2006. "Türkiye'de Yerelleşme ve Rekabet Gücü: Kümelenmeye Dayalı Politikalar ve Organize Sanayi Bölgeleri", Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu, TEPAV, 7-8 Eylül 2006, s. 305-316.
- Çivi, Erol, İnanlı, Erol, 2008. "Uluslararası Rekabet Gücüne Farklı Bakışlar", Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:4, Yıl:4, Sayı:1, s. 1-22.
- Demir, 2002. "Alt Sektörlerde Rekabet Gücü Ölçüm Yöntemleri", Planlama Dergisi, Sayı: Özel Sayı, s. 229-234.
- Eraslan, Hakkı, Bulu, Bakan, 2008. "Kümelenmeler ve İnovasyona Etkisi: Türk Turizm Sektöründe Uygulamalar", Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi, Y.5, S.3, s. 1-35.
- Eser ve Köse, 2005. "Endüstriyel Yerelleşme ve Yoğunlaşma Açısından Türkiye Sanayi: İmalat Sanayilerinin Analizi", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 60, No: 2, p. 97-139.
- Eşiyok, 2008. "Türkiye Ekonomisinin Rekabet Gücündeki Gelişmeler ve Faktör Kullanım Yoğunluklarına Göre Dış Ticaretin Yapısı", Türkiye Kalkınma Bankası Yayını, Nisan-Haziran, Sayı:48, s. 25-30.
- innoCentric, 2011. Kümelenme Nedir? Kümelenme Hakkında Merak Edilenler, <http://innocentric.blogspot.com.tr/2011/02/kumelenme-hakknda-merak-edilenler.html>

- Keskin ve Demirgil, 2009. “Porter’ın “Karo” Modelinin Isparta Orman Ürünleri Endüstrisine Uygulanması”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2009/1, Sayı: 9, s. 29-49.
- Keskin ve Dulupçu, 2010. “Kümelenmeler: Bir Literatür İncelemesi”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.15, S.1 s.441-461.
- Kuşat, 2010. “KOBİ’ler İçin Kümelenmelerin Önemi ve Turizm Sektörü İçin Kümelenmelerin Uygunluğunun Araştırılması”, Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 2-2, s. 115-138.
- Muğla Valiliği, 2010. Muğla İli Turizm Sektörünün Kümelenme Analizi ve Makro Düzey Stratejik Planı, http://www.turizmguncel.com/docs/a-z_mugla.pdf , 21.02.2014.
- Özer, 2008. “Küresel Rekabet-Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye”, Review of Social, Economic & Business Studies, 9(10): 389-408. <http://fbe.emu.edu.tr/journal/doc/9-10/19.pdf>, Erişim Tarihi: 09.03.2010.
- TÜSİAD, 1991. Mermer Sektöründe Firmalara Yönelik Yapılan Çalışma, İstanbul.
- World Economic Forum, 1989. World Competitiveness Report, Geneva: IMEDE, s. 5-12.
- Yılmaz, 2008, Rekabet Yolculuğunda Yeni Pusulamız: Kümelenme <http://innocentric.blogspot.com.tr/2008/07/rekabet-yolculuunda-yeni-pusulamaz.html>